

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.3.1/03>**Горбань Г. М.**

Національний транспортний університет

Малінська Г. Д.

Національний транспортний університет

Остапко О. М.

Національний транспортний університет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена актуальним питанням розвитку української термінологічної системи. Розглянуто лексико-семантичні процеси, структурну організацію термінів в економічному дискурсі. Доведено, що лексична семантика є надзвичайно складною сферою лінгвістичного дослідження. Лексико-семантичні процеси відіграють важливу роль у формуванні значень і зв'язків економічних термінів.

На формування та розвиток терміносистеми впливає семантико- На формування та розвиток терміносистеми впливає семантико-дериватологічна, логіко-семантична, словотвірна парадигма термінів.

Лексична робота вимагає враховувати різноплановість вивчення полісемії, омонімів, синонімів, антонімів, фразеологізмів, запозичень, генетичного походження лексики, словотворення; характер зв'язку і взаємодії один з одним; численні особливості узусально-традиційного використання тощо. Ці семантичні відношення забезпечують основу для розуміння значень економічних термінів по відношенню один до одного.

Використання та розуміння спеціальних економічних термінів має важливе значення для ефективного спілкування, дослідження та прийняття рішень у сфері фінансів, бізнесу та політики.

Термінологічна лексика у своєму становленні підпорядковується загальним законам і нормам мови.

Терміни утворюються різними засобами мови. Економічна термінологія складається з багатьох елементів, що мають різне походження та рівень адаптації у науковій та практичній діяльності.

Термінологічні запозичення збагачують та розширюють словниковий запас української мови.

Термінологічна система фінансово-економічної діяльності має динамічний характер, про що свідчить виникнення великої кількості нових лексичних утворень для позначення спеціальних термінів.

Уніфікація та стандартизація термінології, формування єдиної, чіткої термінологічної бази сприяє ефективному регулюванню ринків, зменшенню правових ризиків та покращенню міжнародної співпраці.

Нормування та стандартизацію термінів можна усвідомити лише за умови детального вивчення їх як функціонального різновиду загальнолітературної лексики.

Наукова термінологія в Україні потребує подальшого вивчення та систематизації.

Ключові слова: економіка, терміни, семантика, термінотворення, стандартизація.

Постановка проблеми. «Українська мова початку ХХІ ст. як функціонально динамічна і відкрита система перебуває в процесі розвитку, зазнаючи істотних кількісних і якісних структурних, семантичних, стилістичних та інших змін. Як і в попередні періоди свого «життя», найбільш

піддатливим до таких змін із-поміж усіх рівнів є лексичний» [14].

В основі системи економічної термінології лежить складна мережа слів і понять, пов'язаних між собою через їхні значення та асоціації. Лексичні процеси стосуються джерел та способів

формування, адаптації, функціонування термінів в економічному дискурсі. Досліджуючи ці лексико-семантичні процеси, ми можемо отримати цінну інформацію про формування, розвиток та використання економічних знань. Вивчення структурної організації термінів дає змогу глибше сформулювати поняття про словотвірне значення дериватів та способів їх творення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві надзвичайно актуальними є дослідження науковців в галузі термінознавства, спрямованими на вивчення історії формування та розвитку галузевих, фахових, наукових термінологій, аналіз наукових засад термінотворення, розгляд питань відповідності термінів системі української мови, теоретичних та практичних принципів уніфікації та стандартизації термінів та ін. Адже відсутність усталених термінів та їх різне трактування може призводити до юридичних та економічних непорозумінь [1]. Дослідження проблем українського термінознавства висвітлено в наукових працях багатьох українських науковців (О. Стишов, Б. Рицар, І. Кочан, Т. Панько, Н. Андрейчук, М. Єльнікова, В. Іващенко, Т. Кияк, А. Крижанівська та ін.).

Постановка завдання. Метою статті є завдання з'ясувати змістовне наповнення самого поняття *терміносистема*, проаналізувати лексико-семантичні процеси в межах економічної терміносистеми, розглянути структурну організацію фінансово-економічної термінології в контексті навчальних посібників, термінологічних словників економічного спрямування, розкрити особливості функціонування термінів, джерел їх формування та методів узгодження з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу. Українські науковці зазначають, що система економічних понять формувалася протягом багатьох століть і залежить як від лінгвістичних чинників (розвиток мови, міжмовні процеси), так і екстралінгвальних (розвиток економіки, вплив терміносистеми мови-реципієнта).

Сучасна українська термінологія – це відносно стабільна і закріплена традицією лексико-семантична система, що перебуває у стані безперервного руху і поступового вдосконалення. Розвиток термінології зумовлений факторами суспільно-політичного, фахового та мовного характеру [1].

Проблеми визначення статусу терміна, джерел формування української наукової термінології, лексикографічної фіксації та стандартизації тер-

мінів, розрізнення термінів постійно перебувають у полі зору науковців.

Термінологічна лексика утворює складну систему найменувань. Специфіка терміна як особливого виду слова відрізняється від загальноживаної лексики. І хоч лінгвісти протягом тривалого часу досліджують функціонування термінів у певній галузі знань, їх фіксацію у словниках загального типу, пропонують принципи укладання спеціальних термінологічних словників різних галузей, проте є ще багато питань, які вимагають вивчення та дослідження.

Науковці розглядають терміносистему як систему понять, що об'єднані навколо певної концепції, яку деталізують та конкретизують.

На формування та розвиток терміносистеми впливає семантико-дериватологічна, логіко-семантична, словотвірна парадигма термінів.

Лексико-семантичні процеси є невід'ємною частиною вивчення економічної термінології. Вивчаючи, як формуються, використовуються та тлумачаться економічні терміни, ми можемо отримати глибше розуміння мови економіки та її ролі у формуванні економічної освіти.

Розглянемо деякі важливі аспекти, які досліджуються лінгвістами та економістами та відображають лексико-семантичні процеси в економічній терміносистемі.

У сучасному світі, де швидко розвиваються інформаційні та технологічні сфери, виникла велика кількість нових слів, що призвело до необхідності їх безпосереднього вивчення та опису. Номінативний процес має декілька етапів: терміни утворюються засобами мови, у результаті перекладу, або запозичуються з мови-оригіналу в незміненому вигляді.

Поширеним способом утворення термінів для позначення понять в економічній сфері є надання нового значення вже існуючим лексемам. Семантична експансія передбачає розширення значення термінів та особливостей їх вживання. Наприклад, термін *інвестиції* може включати в себе не лише фінансові вкладення, але й інновації, соціальні програми, технологічний розвиток та інші аспекти, які сприяють збільшенню капіталу.

Також важливим аспектом є семантичне узагальнення та спеціалізація термінів. Узагальнення термінів дозволяє об'єднати декілька понять під одним загальним терміном, створюючи систематизовану інформацію. Спеціалізація термінів навпаки дозволяє розрізняти та конкретизувати поняття, що важливо для точного вибору термінологічної одиниці у конкретному контексті. Напри-

клад, термін *монополія* зазвичай використовується для позначення ситуації, коли одна компанія домінує на ринку, обмежуючи конкуренцію.

У семантичному узагальненні економічної терміносистеми важливо зазначити такі поняття як *виробництво, споживання, інвестиції, поточні активи, пасиви, доходи, витрати, прибуток, збиток, інфляція, дефляція, конкуренція, монополія, попит, пропозиція, ринок* та інші.

Узагальнення цих понять допомагає розуміти складні взаємозв'язки економічних процесів, прогнозувати їх розвиток, приймати обґрунтовані рішення у галузі економіки, а також сприяє побудові ефективних стратегій управління бізнесом.

Вивчені та класифіковані терміни можуть бути об'єднані у певні групи або категорії в залежності від їхніх спільних рис та взаємозв'язків. Наприклад, у контексті фінансів та банківської справи семантичне узагальнення може включати в себе об'єднання таких понять як *поточний рахунок, депозит, кредит, іпотека* у групу *фінансових послуг*.

Таким чином, семантичне узагальнення в межах економічної терміносистеми допомагає не лише у структуруванні та систематизації термінів, а й у покращенні розуміння їхнього значення та взаємозв'язків.

Іншим важливим аспектом є антонімізація, коли протилежному поняттю відповідає антонімічний термін, що важливо для цілісного та системного розуміння наукової інформації. Наприклад: *інфляція – гіперінфляція, постнумерандо – пренумерандо, рентабельність – збитковість, прибуток – збиток, макроекономічний – мікроекономічний* та ін.

Для економічної термінології властивими є також полісемія, метафоризація, омонімія, синонімія.

Наприклад: термін *ваучер* означає державний приватизаційний цінний папір; контрольний талон; грошовий підтверджувальний документ; документ, що засвідчує надання кредиту. Полісемія є загалом небажаним явищем для термінологічної лексики.

Активно функціонують в економічних контекстах метафоричні найменування («брудні» гроші, «легкі» гроші, грошовий голод, гроші «дешеві», «відмивання» грошей; тіньова економіка, тіньовий ринок; каса «чорна» та ін.).

Синонімія виникає найчастіше там, де до терміна іншомовного походження добирається український відповідник: *процент – відсоток, аванс – завдаток, кредитор – позикодавець, паритет – рівновага* та ін.

Таким чином, тематика економічних найменувань відображає складність економічної терміносистеми та вимагає продовження послідовної науково-дослідницької роботи, важливим етапом якої є укладання термінологічних словників відповідно до міжнародних стандартів та вимог вітчизняного термінотворення.

Терміни об'єднуються не тільки тематично, а й структурно. Розглянемо структурну організацію економічної термінології. За формальною структурою розрізняють: терміни – кореневі слова (*вклад, банк, ризик, бюджет, мито*); терміни – похідні слова (*котирування, оподаткування, інвестування, мотивація*); терміни – складні слова (*платоспроможність, кібербезпека, євровалюта, документообіг, кредитоспроможність*); терміни – аббревіатури (*ЄСВ – єдиний соціальний внесок*); терміни – словосполучення (*антикризова програма, шопінг податкових угод, грошово-кредитна політика*).

Термінологічна лексика у своєму становленні підпорядковується загальним законам і нормам мови. Для створення нових термінів використовуються різні способи: а) лексичний, тобто утворення власних слів і словосполучень; різні види запозичень; б) лексико-словотвірний, де при створенні терміна використовуються існуючі в мові або запозичені словотвірні елементи, морфеми.

У межах економічної терміносистеми спостерігається тенденція до появи складних понять, що виникають у результаті основоскладання, словоскладання та скорочення (аббревіації). Результатом основоскладання є складні слова, поєднання кількох основ слів за допомогою сполучних звуків *о, є* чи без них: *документообіг, платоспроможність, кругообіг, векселедержатель*.

Складні слова можуть утворюватися способом словоскладання, який полягає у складанні кількох оформлених форм слів, для яких характерне поєднання двох чи більше компонентів без сполучних голосних: *банк-емітент, бізнес-план, акціонер-пайовик, ризик-аналіз, прайс-лист*; складання усічених основ (складноскорочені слова); використання запозичених елементів: *авіа-, біо-, інтер-, макро-, мікро- псевдо-, анти-, дис-* (*мікроекономіка, антизаконний, антимонopolний, дисбаланс*) та ін.

Важливе місце у структурі сучасних терміносистем належить термінам-словосполученням. Серед них розрізняють багатоконпонентні терміни, що можуть бути дво-, три-, чотири- і більше компонентними: *надкритична неплатоспромож-*

ність, користувач платіжної системи, міжнародні депозитарно-клірингові центри тощо.

У досліджуваних термінах до складу складного термінологічного утворення входять частотні інтернаціональні компоненти: *брутто-*, *нетто-*: *брутто-баланс*, *нетто-баланс*, *нетто-прибуток* та ін. Продуктивним також є творення термінів за участю нульового словотворчого формату: *товар-еквівалент*, *бізнес-менеджер*, *бізнес-план* та ін. Складні прикметники утворюються за допомогою суфіксації: *промислово-виробничий*, *податково-бюджетний* та ін.

Фінансово-економічна термінологія складається з багатьох елементів, що мають різне походження та рівень адаптації у науковій та практичній діяльності. Важливим аспектом є поєднання власне українських термінів із запозиченнями, що поступово інтегруються в професійний дискурс.

У банківській сфері переважають міжнародні стандартизовані терміни, що відображають сучасні тенденції глобалізації фінансових ринків [15]: *банк-емітент*, *банк-еквайр*, *ризик-менеджмент*, *овердрафт* за *кореспондентським рахунком* тощо.

В економічній терміносистемі набуває актуальності синтаксичний спосіб термінотворення, поширення якого дає змогу точніше передати видові термінологічні поняття (*акцизний збір*, *дати в позику* та ін.).

Значною активністю відзначається морфологічний спосіб (суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний), суть якого полягає в поєднанні афіксальних морфем з мотивованою основою слова.

Наприклад, для найменування ознак і властивостей предметів і явищ при термінотворенні використовують суфікс *-ість* (*ліквідність*, *конвертованість*, *платоспроможність*, *кредитоздатність*), для утворення назв дій і процесів використовуються суфікси *-ння* (*акцентування*, *страхування*, *асигнування*) й *-ація* (*інкасація*, *приватизація*).

Використовуються складноскорочені слова, що за морфемним складом тотожні відповідному синонімічному словосполученню: *зарплата* (*заробітна плата*), *держбюджет* (*державний бюджет*), *госпрозрахунок* (*господарський розрахунок*), *фінвідділ* (*фінансовий відділ*); аббревіатури – *ВНП* (*валовий національний продукт*), *ТНК* (*транснаціональні корпорації*) тощо. Представлені випадки поєднання основоскладання та суфіксації: *позикодавець*, *позикоодержувач*, *чековласник*, *векселеодержувач*.

У сучасній економічній термінології простежуються певні тенденції подальшого розвитку. Вписуючись у світові інтеграційні процеси, українська економіка потрапляє під англomовні термінологічні впливи, активно використовує разом з відповідними поняттями їхню словесну форму (*інсайдер*, *менеджер*, *чартер*, *набліситі*, *франчайзер*). Хоч в українській мові є лексичні відповідники окремим англіцизмам (*price* – *ціна*) тощо.

За походженням економічна термінологія представлена термінами з різних мов: латинської – *дебет*, *депонент*, *девальвація*, *ліквідність*; французької – *кадастр*, *коносамент*, *аванс*; італійської – *жиро*, *інкасатор*; німецької – *вексель*, *декорт*, *індосат*; грецької – *економія*, *іпотека*; іспанської – *ембарго* та ін. Одним з основних джерел запозичень економічної термінології за останній період є англійська мова – *маржа*, *лізинг*, *ажіо*, *франчайзинг*. Часто нові поняття приходять до нашої дійсності вже з існуючими англо-американськими назвами, які закріплені за ними в англійській мові. А це дозволяє говорити про стихійність використання запозиченої термінології, не завжди виправданої з точки зору ресурсів рідної мови.

На думку вчених, нормування та стандартизацію термінів можна усвідомити лише за умови детального вивчення їх як функціонального різновиду загальнолітературної лексики. Термінологія не постає відразу, це доволі довгий і складний процес, який потребує виваженої державницької політики та підтримки. «Сьогодні як ніколи важливо прискіпливо ставитися як до чистоти рідної мови загалом, так і наукової зокрема» [6, с. 16].

Як зазначають науковці, наукова термінологія є вищим породженням людської думки, національної за своїми витокami, міжнародної за своїм поширенням серед різних народів світу [8].

Уніфікація являє собою упорядкування термінологій різних галузей науки, техніки, економічного та культурного життя і всередині терміносистем, відповідно до понять, ними позначуваних, і на міжгалузевому рівні. А стандартизація вимагає вироблення терміна-еталона, який би відповідав усім лінгвістичним та логічним вимогам, що висувалися до терміна, і використовувався б у межах певної терміносистеми та на міжгалузевому рівні [8, с. 156].

Основні проблеми, пов'язані з уніфікацією та стандартизацією термінології будь-якої галузі знань, полягають в усуненні явища термінологічної синонімії, надмірного використання епонімів та запозичень, приведенні термінів у відповід-

ність до морфологічних та лексичних норм певної мови [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що узгодження глобальних термінологічних стандартів допоможе більш чіткому розумінню економічних концепцій у міжнародному співробітництві. Українська економічна термінологія перебуває у стані постійного розвитку й вимагає подальшого систематичного опрацювання.

Висновки. В ході проведеного дослідження лексико-семантичних процесів, структурної організації термінів в межах економічної терміносистеми було встановлено, що економічна термінологія є динамічною системою, що постійно розвивається під впливом технологічних, економічних, наукових та правових змін.

Використання та розуміння спеціальних економічних термінів має важливе значення для ефективного спілкування, дослідження та прийняття рішень у сфері фінансів, бізнесу та політики.

Лексико-семантичні процеси відіграють фундаментальну роль у формуванні значень

і зв'язків економічних термінів, збагачуючи мову, що використовується для опису економічних явищ.

Термінологічна лексика утворює складну систему найменувань.

На формування та розвиток терміносистеми впливає семантико-дериватологічна, логіко-семантична, словотвірна парадигма термінів.

Термінологічні запозичення збагачують та розширюють словниковий запас української мови.

Стандартизація термінології є ключовим чинником для ефективного функціонування фінансового сектора та його інтеграції у світовий економічний простір.

Гармонізація української термінології з міжнародними стандартами сприяє створенню єдиного інформаційного простору та покращує правову визначеність у фінансових відносинах.

Стан термінологічної справи будь-якої держави відображає її цивілізованість [8].

Наукова термінологія в Україні потребує подальшого вивчення та систематизації.

Список літератури:

1. Вознюк Г. Л., Наконечна Г. В. Чужослови в системі української фінансово-економічної термінології: проблеми адаптації. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології», 2016. № 842. С. 48–50.
2. Вознюк Г. Л., Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник. Л.: Вид-во Львівської політехніки, 2011. 844 с.
3. Дубічинський В. В., Васенко Л. А., Кринець О. М. Навчання науково-технічному перекладу у вищому технічному закладі. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр. К.: КНЕУ, 2005. Вип. 6. С. 409–413.
4. Ковальська Н. А. Становлення і розвиток української економічної термінології. Одеса: ОНЕУ, ротапринт, 2012 р. 62 с.
5. Коломойцев В. Є. Універсальний словник економічних термінів. К.: Молодь, 2000. 384 с.
6. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 519 с.
7. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української мови (90-і роки XX ст.): дис. канд. філол. наук. Львів, 2002. 212 с.
8. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
9. Пілецька Н. І. Українська термінологія як об'єкт дослідження. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Сер. «Проблеми української термінології», 2008. № 620. С. 175–182.
10. Пряхіна К. А. Терміносистема економічних наук. Кременчуцький Національний університет, 2016. 30 с.
11. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Х., 2000. 203 с.
12. Рицар Б. Є. Стандартизація термінології – чинник утвердження державності України. Стандартизація, сертифікація, якість, 2001. № 1. С. 30–32.
13. Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. Сучасний словник іншомовних слів. Видавництво «Довіра», 2006. 788 с.
14. Стишов О. А. Стаття «Тенденції розвитку лексичного складу української мови початку XXI століття». Вісник Запорізького національного університету, 2012. № 1. С. 407–415.
15. Товстенко В. Р. Сучасна українська економічна терміносистема як компонент наукової картини світу. Вісник Київського національного економічного університету, 2021. № 1. С. 101–112.

Horban H. M., Malinska H. D., Ostapko O. M. STRUCTURAL-SEMANTIC ORGANIZATION OF ECONOMIC TERMINOLOGY

The article is devoted to the topical issues of the development of Ukrainian terminological system. Lexical-semantic processes, structural organization of terms in economic discourse are considered.

It is proved that lexical semantics is an extremely complex area of linguistic research. Lexical-semantic processes play a fundamental role in the formation of meanings and connections of economic terms.

The formation and development of the terminological system is influenced by the semantic-derivatological, logical-semantic, and word-formation paradigm of terms.

Lexical work requires taking into account the diversity of the study of polysemy, homonyms, synonyms, antonyms, phraseological units, borrowings, the genetic origin of vocabulary, word formation; the nature of the connection and interaction with each other; numerous features of customary and traditional use, etc. These semantic relations provide the basis for understanding the meanings of economic terms in relation to each other.

Using and understanding specialized economic terms is essential for effective communication, research, and decision-making in finance, business, and politics.

Terminological vocabulary in its formation is subject to the general laws and norms of language.

Terms are formed by various means of language. Economic terminology consists of many elements that have different origins and levels of adaptation in scientific and practical activities.

Terminological borrowings enrich and expand the vocabulary of the Ukrainian language.

The terminological system of financial and economic activity is dynamic, as evidenced by the emergence of a large number of new lexical formations to denote special terms.

Unification and standardization of terminology, the formation of a single and clear terminological base contributes to effective regulation of markets, to reduction of legal risks and improvement of international cooperation.

The norming and standardization of terms can be understood only by studying them in detail as a functional variety of general literary vocabulary.

Scientific terminology in Ukraine requires further study and systematization.

Key words: *economics, terms, semantics, term creation, standardization.*